

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2013 január Esszé

Mélyi József: Bombák az alaptörvényben

Az elmúlt évek legnagyobb tanulsága talán az, hogy az abszurd fogalma könnyebben tágul, mint azt korábban gondoltuk; egy Ionesco-darab a mai Magyarországon közelebb áll a valósághoz, mint valaha. Sőt odáig jutottunk, hogy olyan képek vagy mondatok, amelyeket évekkel ezelőtt még lehetetlennek gondoltunk volna, mára szinte fel sem tűnnek az abszurditás tengerében. Ha a 2010 óta megváltozott Magyarország képei közül mégis ki kellene emelni a legképtelenebbeket, elsőként valószínűleg az alaptörvény illusztrációira gondolhatnánk, arra a 2011-ben készült tizenhat festményre, amely az új alkotmány díszkiadásába került. Érdekes módon, bár az egyes munkákban számos apróbb-nagyobb abszurd motívum található – ilyen többek között Kádár János fején a Komszomolszkaja Pravdából (legalább a Pravda lenne!) hajtogatott csákó, vagy a reflektorral megvilágított vonatsíneken fehér lován lépdelő Horthy Miklós figurája –, az emlékezetben a részletek helyett inkább az egész vállalkozás kergesége ragadt meg.

Pedig az alkotmány illusztrálásának gondolata önmagában nem lenne abszurd, még a kortárs képzőművészetben sem. 2012-ben például a német művészet egyik kiemelkedő, de ellentmondásos alakja, Markus Lüpertz készítette el a német alaptörvényben foglalt alapjogok tizenkilenc cikkelyét illusztráló sorozatát, amelyet album formájában dobtak piacra; valamennyi festmény közös motívuma egy torzó alakja és egy kenu a tájban. Németországban korábban állami megrendelésre is készült már képzőművészeti alkotás az Alaptörvény témájára: Berlinben Dani Karavan, izraeli művész köztéri művén, három méter magas üvegsztéléken az alaptörvény 1949-es szövege olvasható. 2003-ban, az akkor éppen tízéves orosz alkotmányhoz is készültek képek, a moszkvai Modern Művészeti Múzeumban száz művész ironikus, kritikus vagy éppen humoros alkotások formájában kommentálta az alkotmány 137 cikkelyét. Az illusztrációk könyv formájában is megjelentek, a címlapon egy hermelinszörből készült párna képe látható, az orosz nemzeti színekkel – az alkotmánynak ehhez a verziójához végül egyetlen politikus sem volt hajlandó előszót írni. Az alkotmány képi megjelenítése azonban korántsem új keletű jelenség: a 18. század utolsó évtizedében a forradalmi francia alkotmány vívmányait számos allegorikus grafikán örökítették meg, az egyik legismertebb Daniel Chodowiecki 1791-es rézmetszete, amely a monarchia, az arisztokrácia és a klérus megtestesítőin taposó győzedelmes nőalakot ábrázol. A kép *Az előző évtized hat nagy eseménye* című sorozat része, s így mint történelmi krónika a mostani magyar vállalkozás távoli előzményének is tekinthető. A közvetlen előzményt azonban nem a klasszikus krónikák vagy történelmi allegóriák jelentik, hanem mind formai, mind képnyelvi szempontból a 20. század ötvenes, hatvanas, hetvenes éveinek magyar jubileumi kiállításai, kiadványai és sorozatai, amelyek illusztratív eszközökkel foglalták össze a felszabadulás óta addig eltelt esztendőkről történéseit.

Szinte biztos azonban, hogy a Kerényi Imre által kezdeményezett alaptörvény-sorozat három, második világháborúra vonatkozatható képe közül egyik sem kerülhetett volna be az elmúlt évtizedekben készült történelmi visszatekintések közé – beleértve a nyolcvanas, kilencvenes

éveket és a kétezres évek elejét is. Gyémánt László *A holokauszt* című festménye, amelyen az áldozatok és a tettesek (akik közül furcsa módon a németek hiányoznak) egy síkba és tömegbe kerülnek, ilyen képi formában nemcsak Magyarországon, de talán sehol a világon nem reprezentálhatná a vészkorszakra vonatkozó kollektív emlékezetet. Incze Mózes *Horthy Miklós kora (1919–1944)* című alkotásán a semmiből felbukkanva Horthy lovának zablóját tartó kezek (hiába a Budapestre bevonuló Horthyról készült híres fénykép párhuzama) pedig akár a rendszerváltás előtt, akár utána, kétértelműségükkel (vagy értelmetlenségükkel) lógtak volna ki bármilyen sorból. A harmadik kép, Bráda Tibor *A második világháború* című műve első pillantásra nem is tűnik annyira abszurdnak – a háború pusztításait megjelenítő mű azonban tartalmát tekintve valójában az alaptörvény legbotrányosabb képe.

A festmény térfelosztása klasszikusnak is mondható. A háttérben vöröslő hegyek, amelyek felől bombázógépek közelednek, középen, romok között egy félmeztelen nőalak ül, három gyermekét fehér köpenye alá bújtatja, az előtérben pedig egy halott magyar katona hever. A cselekmény klasszikus értelmezése szerint: a halált hozó bombázók a védtelenül maradt anya és gyermekei felé tartanak, a katona már nem óvhatja meg őket. Vagy: bár a katona halott, a kiszolgáltatottnak tűnő helyzetben az anya mégis túléléshez segíti gyermekeit. A kép keletkezésének háttéréről Bráda Tibor a *Demokrata* című folyóiratban beszélt (Apavárás. Demokrata, 2012. 02. 01.). A festő édesapja a háború végén a magyar haderő tagjaként a türingiai Nordhausenbe került, abba a Lipcse közeli kisvárosba, amely mellett akkoriban a csodafegyverként várt V2-t gyártották. Az angol Lancasterok 1945 áprilisában intéztek támadást a város ellen, elsősorban polgári célpontokat bombáztak – sok civil mellett egy kórház romjai között halt meg a szanitécként szolgáló Bráda Lajos is. A művön a festő, elmondása szerint, több háborús élményét másolta egymásra, meneküléseiket édesanyjával, a Magyarország felett látott amerikai Liberatorokat, valamint azt a képet, amelyet önmagában apja haláláról alkotott.

Tulajdonképpen, ha csak az apját hiába hazaváró fiú történeteként tekinthetnénk rá, valóban megrázó lehetne a festmény. Az új alkotmány díszkiadásának elemeként azonban nemcsak a személyes történet általános érvényessége válik kérdésessé, hanem elsősorban a magyar történelem egy korszakának egyetlen képbe sűrített megjeleníthetősége. A kép ugyanis csakis megrendelésének és megjelenésének kontextusában értelmezhető, mégpedig abból a szándékból kiindulva, hogy a magyar történelem elmúlt több mint egy évszázadának egyik szakaszát reprezentatív módon jelenítse meg. Az első kérdés, amely minden különösebb elemzés nélkül felmerül: vajon mit kereshet a magyar alkotmány illusztrációi között Nordhausen (akár több emlékréteggel felülírt) bombázása? Még ha tudjuk is, hogy az adott helyszín csupán a kép egyik kiindulópontja, az interjú nyomán a konkrét hely és esemény – a háttérben feltűnő Harz-hegységgel – óhatatlanul a mű kontextusának részévé válik. Kicsit tágítva a kontextust: a szövetséges bombázók által lerombolt német városok veszteségeinek kérdése – a rengeteg civil áldozat és a harcászati szempontból fontos objektumok helyett jobbra a belvárosok elpusztítása – a mai történettudomány fontos kérdése, amely hosszas hallgatás után inkább az elmúlt két évtized során került a kutatások fókuszába. A történészek (németek és nem németek) ebben a sok sebet feltépő vizsgálatban általában különösen differenciált megközelítésre törekednek – Magyarországon kívül valószínűleg senkinek nem jutott volna eszébe, hogy erről a témáról egyetlen festménybe sűrítve (reprezentatív) képet lehetne alkotni. A második probléma szintén a kép háttérével függ össze: vajon az amerikai bombázók megjelenhetnek-e a második világháború magyar vonatkozású eseményeinek szimbólumaként? Ha az egész képet tekintjük, különösen szembeűnő a gondolat lehetetlensége, hiszen a magyar alkotmány illusztrációjaként az amerikai bombázóknak a Magyarországot megtestesítő anya elleni támadása szolgál. A különös ikonográfiai ötlettől vezérelve fedetlen keblekkel ábrázolt nőalak ugyanis nyilvánvalóan a Köpenyes Madonna típusához tartozik, amely ebben a kontextusban csakis a Patrona

Hungariae megszemélyesítője lehet. Ha szavakba öntjük a képi jelentést, az abszurditás nyilvánvaló; képzeljük el mindezt, mint a második világháborús magyar részvételt leginkább jellemző mozzanatot egy világnyelvekre lefordított történelemkönyvben: katonáink áldozatok voltak, az amerikai bombázók pedig a védtelenül maradt hazát pusztították.

Az értelmezés történelmi okokból hosszan folytatható lenne, de a jelentés abszurditása nem csökken, sőt botrányossá dagad. Botrány csak azért nem lesz belőle, mert hiába a reprezentatív háttér, hiába a kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, a legmagasabb állami méltóságok felvonulása vagy a hivatalos nyilatkozatok, az alkotmány illusztrálásának ez a módja egyszerűen nem vehető komolyan. Sőt a nemzetközi botrány elmaradásából kiindulva valószínűsíthető az is, hogy ily módon jelenleg a magyar államot sem lehet igazán komolyan venni. Hiszen a múlt szimbolikus átírásának gondolata mellett ott van a Kossuth tér 1944-es állapotának visszaállítására irányuló szándék kinyilvánítása, a Roosevelttér átnevezésének gesztusa vagy a második világháború egyik utolsó háborús bűnösével kapcsolatos bürokratikus késlekedés, s mindez a világ bármely komolyan vehető államának botránya lenne. Fájó kimondani, de ha egy európai értelmező Bráda Tibor képének alkotmány mellé emeléséből ítélné meg a magyar állam történelemszemléletét, akkor azt mindenekelőtt a német szélsőjobb nézeteihez hasonlíthatná.

Magyarország jelenlegi abszurditását nem is a kép, hanem a megbízó, Kerényi Imre illusztrálja a legjobban. Pontosabban nem is maga Kerényi, hanem inkább az általa kigondolt ötlet realizálódása, és az állami apparátus kontrolljának hiánya. Hiszen abszurd ötletek nyilván mindig is voltak, de az utóbbi évtizedekben az állam rendszerében mindig volt egy vagy több olyan pont is, ahol az ilyen gondolatok fennakadhattak. Magyarán mindig akadt valaki a külpolitikai vagy kulturális szakapparátusban a tanácsadók, történészek, művészettörténészek vagy az osztályvezetők, államtitkárok, miniszterek között, aki azt mondta: ezt talán mégsem kéne (és a tanácsát a döntéshozók többnyire meg is fogadták). Jelenleg az a legabszurdabb, hogy bármilyen ötlet megvalósulhat, mert megvalósulása útján vagy megkerüli az apparátust, vagy – ami még rosszabb – az apparátus már nem is létezik. Így fordulhat elő, hogy az új alkotmány illusztrációjaként amerikai bombázók magyar anya ellen törnek.

Tetszik

2 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Mélyi József: Három fokozat** Ki tudja, milyen lesz a jövő? Negyven évvel ezelőtt a...
2. **Mélyi József: Az eltűnt idő legújabb bizonyítéka** Néhány hónappal ezelőtt egy német művészettörténész-hallgatóval találkoztam, aki diplomamunkáját...
3. **Mélyi József: A HÉV esztétikája** José Ortega y Gasset 1916-os Esztétika a villamoson című esszéjében...
4. **Mélyi József: Köztéri emlékeztető** Mélyi József Köztéri emlékeztető Az emlékmű és az átalakuló...
5. **Mélyi József: Atombomba a Kálvin téren** „A Kálvin téren egy autóbusz nekirohant egy fának.” Így kezdődik...